



Edward Bellamy

Your slave

**Leven in het jaar 2000.
Beschouwingen over Edward Bellamy's
roman Looking Backward**

Bart De Nil, Amsab

"Caligula wenschte dat het Romeinse volk slechts één hoofd had, opdat hij het zou kunnen afslaan, en terwijl ik den brief las, vreesde ik voor een oogenblik in staat te zijn denzelfden wensch te koesteren, ten aanzien van den werkenden stand in Amerika."

*In 1913 publiceerde het Franse weekblad Le Socialiste een top-10, opgesteld door Emile Vandervelde, van romans die geschreven werden vanuit 'une inspiration socialiste' en die niet mochten ontbreken in de bibliotheek van elke rechtgeaarde sociaal-democraat⁽¹⁾. Vandervelde stelde zijn lijstje samen met nieuwe en oude goden uit het pantheon van sociale auteurs. Bijna als vanzelfsprekend plaatste hij de roman *Germinal* van Emile Zola op de eerste plaats gevolgd door Gorki's *De Moeder*, *The Jungle* van Upton Sinclair en de werken van Anatole France, Kropotkin, Geoffroy, Rosny, Tolstoj, Blasco Ibañez en Guillaumin. Deze romans waren, elk op hun manier, de literaire vertolkingen van het discours en de verzuchtingen van de arbeidersbeweging of portretten van sociale wantoestanden. Wie echter niet in deze lijst staat vermeld, is Edward Bellamy met zijn roman *Looking Backward* uit 1887. Nu kan dit liggen aan Vanderveldes persoonlijke smaak maar het is toch opmerkelijk dat één van de belangrijkste romans van de negentiende eeuw, die uitgroeide tot een cultroman binnen de arbeidersbeweging, niet voorkomt op deze shortlist. Het leek ons dus gepast om in het eerste Brood & Rozen-nummer van dit millennium aandacht te schenken aan een sociaal-utopische roman die internationaal bekend werd onder de titel *Het jaar 2000*.*

Edward Bellamy (1857- 1898)

Edward Bellamy wordt geboren op 26 maart 1850 in Chicopee Falls (Massachusetts) als zoon van een dominee. Hij groeit op in een omgeving waar intellectuele arbeid en religieuze solidariteit centraal staan. Zijn vader

is een - voor zijn tijd - liberaal denkend geestelijke die veel van zijn tijd steekt in hulp aan minderbedeelden, terwijl de moeder veel aandacht schenkt aan de schoolopleiding van Edward en hem de liefde voor boeken bijbrengt. Het is de droom van de jonge Bellamy om soldaat te worden maar wegens zijn

zwakke gezondheid wordt hij niet toegelaten tot de militaire academie van West Point. Later zou hij zijn liefde voor de militaire organisatie incorporeren in *Looking Backward*. Tijdens de winter van 1868-1869 studeert Bellamy in Dresden en reist hij door Europa. In Duitsland komt hij in contact met de socialistische beweging. Als hij na het verschijnen van *Looking Backward* door een reporter hierop wordt aangesproken met de vraag: "If he imbibes his socialist ideas in Germany", antwoordt Bellamy met: "Sir, the only thing I learned to imbibe in Germany was beer". Het is het vermelden waard dat ook de sociaal-realistische auteur Martin Andersen Nexö zijn eerste kennismaking met Duitsland en het socialisme in verband bracht met bier⁽²⁾.

Terug in de Verenigde Staten begint Bellamy met de studies rechten en legt hij in 1871 met succes zijn examen af voor de balie. Er wacht hem een veelbelovende carrière als advocaat maar hij kan moeilijk aarden in een beroep dat hij omschrijft als 'public blood hound'.

In plaats daarvan begint Bellamy een loopbaan als journalist en literator. Hij werkt respectievelijk voor kranten in New York en Springfield. Hoofdzakelijk houdt hij zich bezig met binnenlandse berichtgeving met een sociaal-maatschappelijke achtergrond zoals de suffragettebeweging, de Grangers en de coöperatieve beweging. Samen met zijn broer Charles richt hij in 1880 het drieweekelijks blad *Springfield Penny News* op dat later tot het dagblad *The Daily News* omgevormd wordt. Hierin legt hij de basis van een techniek van fictieve discussies over sociale vraagstukken die hij ook gebruikt in *Looking Backward*. Op die manier is Bellamy in staat om langs onderhoudende en gemakkelijk begrijpbare dialogen complexe problemen diets te maken aan zijn minder ge-

schoolde lezers. In 1884 draagt Bellamy de krant over aan zijn broer om zich voltijds te kunnen wijden aan een literaire carrière. Hoewel Bellamy heden ten dage enkel doorleeft als de auteur van *Looking Backward* heeft hij bij de Amerikaanse lezers en recensenten al een stevige reputatie opgebouwd met enkele romans en kortverhalen. Zijn eerste verhalen zijn vooral het relaas van het kleinstedelijke leven in New England. De beslommeringen van de middenklasse waar Bellamy zelf deel van uitmaakt tijdens de jaren 1870 in zijn thuisbasis Chicopee. Maar Chicopee verandert van een rustig New England-stadje in een industriestad met een steeds toeneemende bevolking van fabrieksarbeiders van buitenlandse afkomst. Tot zijn afschuw komt Bellamy in contact met de uitwassen van het fabriekssysteem en stilaan begint hij sociale en economische thema's te verwerken in zijn verhalen. Geschrokken door de sociale onrust in de Verenigde Staten begint Bellamy in 1886 te schrijven aan *Looking Backward*. De roman verschijnt begin 1887 en is een symbiose van al zijn ideeën over sociale gelijkheid, geconcretiseerd in een utopische toekomstmaatschappij. Vanaf 1889 wijdt Bellamy zich volledig aan de hervormingsbeweging die ontstaan is als gevolg van *Looking Backward*. Hiertoe start hij het weekblad *The New Nation* op, dat verschijnt tot 1893. Met *Equality* publiceert Bellamy in 1897 zijn laatste roman die, hoewel geschreven als een vervolg, bijlange niet hetzelfde succes kent van *Looking Backward*. Tijdens de zomer van datzelfde jaar krijgt hij gezondheidsproblemen en op 22 maart 1898 overlijdt hij aan de gevolgen van tuberculose.

Looking Backward: het verhaal

De centrale figuur in *Looking Backward* is Julian West, een dertigjarige plutocraat uit Boston die in 1887 in een diepe slaap geraakt om uiteindelijk te ontwaken in het jaar 2000. Hij wordt opgevangen door dr. Leete die hem rondleidt in een Boston dat herschape[n] is in een hoogtechnologisch paradijs waar alle maatschappelijke vraagstukken, tot tevredenheid van iedereen, werden opgelost. Aan de hand van ellenlange dialogen met dr. Leete maakt West kennis met een maatschappij die gestructureerd is als een leger, waar de welvaart gelijk wordt verdeeld en klasseverschillen onbestaand zijn. De samenleving wordt bijeengehouden door de solidariteit met de Staat die zorgt voor de verdeling van goederen, voor gezondheid, studiemogelijkheden en pensioen: *"Niemand kent enige zorg voor de toekomst, noch voor zijn kinderen, want de natie waarborgt het onderhoud, de opvoeding en het welvaren van elken burger, van de wieg tot aan het graf"*⁽³⁾. Het arbeidersvraagstuk bestaat niet meer omdat iedereen wordt ingelijfd in een arbeidersleger waar hij of zij wordt ingezet volgens de noden van de maatschappij. Zelfs voor hen 'die te kort schieten in geestelijke of lichamelijke vermogens' is er een soort van 'invalidenkorps'⁽⁴⁾. Naar analogie met het leger is ook de leiding van het land in handen van opperofficieren met aan het hoofd de president van de Verenigde Staten als een soort van hoofdaanvoerder van het arbeidersleger. Op internationaal vlak zijn alle staten op dezelfde wijze georganiseerd. Een statenbond regelt de onderlinge betrekkingen tussen de staten. Op technologisch vlak maakt West kennis met de wonderen van de elektriciteit die zorgt voor verlichting en verwarming, de radio en de kredietkaart en Bellamy voorziet ook American Express: *"Eene*

Amerikaansche krediet-kaart is even gangbaar in Europa als vroeger Amerikaansch goud, en juist op dezelfde voorwaarde, namelijk dat zij ingewisseld wordt voor de munt van het rijk waar gij u bevindt"⁽⁵⁾. Bellamy stelt in zijn utopia ook de economische en sociale gelijkheid tussen de seksen voor. Vrouwen zijn economisch, sociaal en emotioneel onafhankelijk van de man maar omdat er nog een 'onderscheid der geslachte' bestaat, hebben vrouwen een apart arbeidsregime, aparte rechtspraak en een eigen bestuur. De vrouwen leven als in een staat in de staat: *"Wij hebben haar eene wereld afzonderlijk gegeven met hare prikkels, hare eerzucht en hare loopbanen, en ik verzeker u dat zij er zeer gelukkig in zijn"*⁽⁶⁾. Ondanks de gelijke rechten voor de vrouw verlaat Edith Leeth, het belangrijkste vrouwelijke karakter in de roman, enkel het huis om te shoppen, trekt ze zich terug wanneer de gesprekken serieus worden, keuvelt ze over vrouwenkleren of plukt ze bloemetjes. Op het einde van de roman droomt West dat hij terug in de negentiende eeuw is beland. Hij wordt geconfronteerd met de sociale ongelijkheid van zijn stad en de 'schellen van de ogen gevallen' vaart hij uit tegen de burgerij waarvan hij deel uitmaakt: *"Geweest ben ik op Golgotha", antwoordde ik, 'en gezien heb ik de menschheid hangend aan het kruis! Weet niemand van u wat de zon en de sterren aanschouwen als zij neerblikken op deze stad, dat gij kunt denken en praten over iets? Weet gij niet dat dicht naast uwe deur eene groote menigte mannen en vrouwen een leven leiden dat eene ramp is van de geboorte tot het graf?"*⁽⁷⁾. Gelukkig voor West ontwaakt hij uit deze nare droom en ziet hij Edith *"frisch als de morgen"*⁽⁸⁾.

Een succesverhaal

Looking Backward werd direct na zijn publicatie opgepikt door de Amerikaanse lezer. De roman sloeg aan in een maatschappij waar het sociale vraagstuk de openbare opinie overheerste, arbeidersbewegingen en vakbonden zich roerden en sociale hervormingsideeën en experimenten als paddestoelen uit de grond schoten. Alleen al de pamfletten, kranten en brochures die de ideeën van Marx populariseerden maakten, volgens Bellamy in 1874, een "[...] *pile rivalling the pyramid of Cheops*"⁽⁹⁾. Bellamy presenteerde met *Looking Backward* een gemakkelijk consumeerbaar verhaal waarin hij zijn maatschappelijke hervormingstheorieën verweefde. Door zijn editoriale training was hij in staat zijn ideeën op een duidelijke manier op papier te zetten, wars van theoretische schema's en ingewikkelde principes. Alleen al in de Verenigde Staten werden er van de roman in de periode van 1888 tot 1897 om en bij de vierhonderdduizend exemplaren verkocht. In de negentiende-eeuwse romanliteratuur werd *Looking Backward*, met meer dan een miljoen verkochte exemplaren, in populariteit enkel voorbijgestoken door *De hut van oom Tom* van Harriet Beecher Stowe. *Looking Backward* had niet enkel miljoenen lezers maar ook overtuigde discipels die het utopische model van Bellamy in de praktijk wilden brengen. Lezers verzamelden zich in zogenaamde 'Bellamy Clubs' om te discussiëren over de sociale implicatie van de roman en hoe ze Bellamy's toekomstbeeld moesten propageren. In heel de Verenigde Staten waren er in de periode 1888-1892 zo'n honderd zeventenzestig van dergelijke 'Bellamy Nationalist Clubs'. Doordat sommige van de leden betrokken geraakten bij andere politieke hervormingsbewegingen kreeg de beweging van

'Bellamyites' of Nationalisten enige politieke draagkracht. Samen met een amalgaan van sociale en politieke groepen zal ze in 1892 te St. Louis de 'derde' 'People's Party' mee helpen oprichten⁽¹⁰⁾. Op zich was de Nationalistische beweging een elitaire groep van salonthervormers die niet konden rekenen op de brede steun van de massa. Rond 1894 waren de Nationalisten van het politieke toneel verdwenen. Hun belangrijkste erfenis is de Eed van Trouw aan de Amerikaanse vlag die werd geschreven in 1892 door Francis Bellamy, de neef van Edward, die lid was van de beweging, en welke nog dagelijks door miljoenen scholieren in de openbare scholen en door Amerikanen op patriottische bijeenkomsten wordt afgelegd⁽¹¹⁾.

Het succes van *Looking Backward* was vooral te danken aan het feit dat de roman verscheen 'at the right place and time'. Reeds lang voor Bellamy hadden literatoren en sociale hervormers hun utopische toekomstbeelden op papier gezet. In de Verenigde Staten alleen verschenen vóór 1887 al tientallen fictie- en non-fictieboeken die een ideale toekomstmaatschappij vooruitzetten. In 1884 schreef de Amerikaanse marxist Laurence Gronlund zijn *Co-operative Commonwealth*, met gelijkaardige ideeën. Zelfs de projectie naar het jaar 2000 was hem reeds voorgedaan in 1846 door John Wells in *Henry Russel: or the Year Two Thousand*; de roman werd heruitgegeven na het commercieel succes van *Looking Backward*⁽¹²⁾. Het verschil met zijn voorgangers is dat Bellamy zijn roman schreef en uitgaf in een voor de Verenigde Staten sociaal zeer woelige periode. Het jaar 1886 werd getekend door grote stakingsbewegingen in het industriële noord-oosten. Het trieste hoogtepunt van de sociale spanningen kwam er op 4 mei 1886 toen een betoging, tengevolge

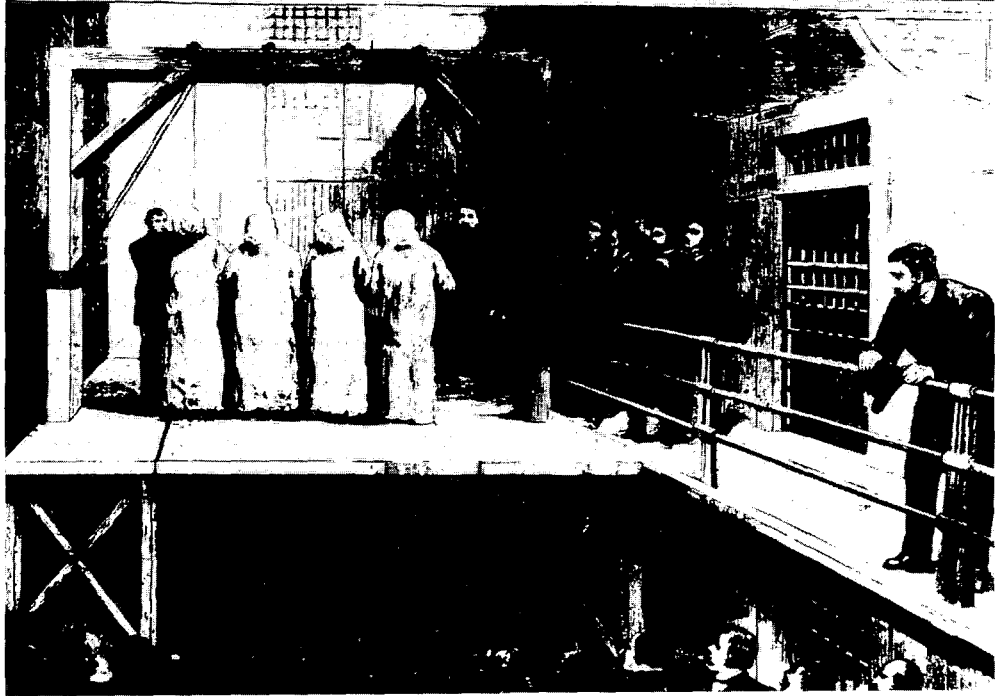
van een staking die was uitgebroken op 1 mei, op de Haymarket in Chicago resulteerde in bloedige rellen met de politie. Voor de dood van één politieagent werden vier arbeiders, die deel hadden genomen aan de staking, na het Haymarket-proces terdoodveroordeeld en terechtgesteld op 11 november 1887⁽¹³⁾. Het gevolg was dat 1 mei evolueerde tot de officiële feestdag van de socialistische arbeidersbeweging. De 'martelaren van Chicago' werden herdacht als symbolen van de sociale strijd, naast de Franse Revolutie, de opstanden van 1848 en de Commune van Parijs. In *Looking Backward* refereert Bellamy duidelijk aan de sociale onrust van die periode en het onbegrip dat heerste bij de hogere klassen voor de arbeiders die 'gek schijnen te worden'. Wat aan Julian West, die zijn huwelijk moet uitstellen omdat de bouw van zijn nieuwe huis vertraging oploopt tengevolge van de stakingen, de volgende uitspraak ontlokt: "*Caligula wenschte dat het Romeinse volk slechts één hoofd had, opdat hij het zou kunnen afslaan, en terwijl ik den brief las, vreesde ik voor een oogenblik in staat te zijn denzelfden wensch te koesteren, ten aanzien van den werkenden stand in Amerika*"⁽¹⁴⁾.

Bellamy internationaal

Succes trekt aan en na enkele jaren was Bellamy's roman al vertaald in bijna elke gekende taal. *Looking Backward* drukte zijn stempel op verschillende gebieden⁽¹⁵⁾. Het was een startschot voor een golf van utopische romans van schrijvers als Ignatius Donnelly en William Dean Howells. Veel romanciers zeiden ook door Bellamy te zijn geïnspireerd: Upton Sinclair, Mark Twain, William Vaughn, Russel, Shaw, Van Eeden, Tolstoi, Gorki en ontelbare anderen⁽¹⁶⁾. Ook ont-

stond, als gevolg van de hype rond de roman, een golf van theoretische en ideologische discussies over de haalbaarheid en de impact van Bellamy's ideeën, die reikte tot ver buiten de grenzen van de Verenigde Staten. Vooral binnen de opkomende socialistische arbeidersbeweging kreeg de roman veel weerklank⁽¹⁷⁾. Het utopische toekomstbeeld gepresenteerd in een goed verteerbaar verhaal en mét een amourette sloeg er goed aan. Net als andere romans, (*Germinal*, Zola, *Pelle de veroveraar*, Nexö, *De Moeder*, Gorki) kon *Looking Backward* een publiek bereiken dat ongevoelig was voor Marx of Lassalle. Niet dat aan *Looking Backward* dezelfde theoretische waarde werd toegekend, maar de roman was, in de woorden van August Bebel, 'suikerwater'⁽¹⁸⁾. Tot ver buiten de Verenigde Staten, waar de impact van *Looking Backward* het grootst was, spande de socialistische arbeidersbeweging zich in voor de verspreiding van de roman. In het tsaristische Rusland, waar Tolstoi zich in 1889 persoonlijk inzette voor de vertaling en de publicatie, was de roman uitermate populair in brede lagen van de bevolking. Afanasjev, een revolutionair van het eerste uur, herinnerde zich hoe hij, tijdens de eerste geheime meidagmeeting in Sint-Petersburg in 1891, het volgende zei: "*I shall not paint you a picture of that better and just order; for, no matter how appealing, no one can be sure that with time men will not be able to think of a better future [...] also you may acquaint yourself in detail with that future by reading [...] Bellamy's novel Looking Backward*"⁽¹⁹⁾.

De Gentse socialistische Volksdrukkerij zou *Looking Backward* in 1891 uitgeven onder de titel *Het leven in het jaar 2000*, vertaald door de Nederlandse socialist Frank van der Goes. In 1909 kwam er een heruitgave getiteld *Honderd jaar later. Le Peuple* gaf in 1893 een Franstalige editie uit. In *het jaar 2000* werd op korte



*De martelaars van Chicago, op weg naar hun executie op 11 november 1887
(G. Van Goethem, De Roos op de Revers, Gent: Amsab, 1990)*

tijd een cultroman binnen de socialistische arbeidersbeweging. Niet dat Bellamy kon wedijveren met iemand als Emile Zola maar zijn naam dook wel geregeld op in de pers. In tegenstelling echter tot onder meer Rusland, Duitsland, Zweden, Nederland, Groot-Brittannië, waar *Looking Backward* werd vertaald of inspiratie gaf aan tenoren binnen de socialistische beweging, was de invloed van Bellamy in België beperkt. Camille Huysmans mag dan wel hebben geschreven dat hij, vóór de Eerste Wereldoorlog, in zijn toespraken vaak Bellamy en diens boeken vernoemde⁽²⁰⁾, aanwijzingen dat andere socialistische voormannen hem vernoemden zijn er niet.

Het jaar 2000 deed meer stof opwaaien in literaire kritieken en bij de anti-socialisten. Verschillende critici bespraken de roman meer om zijn literaire waarde – die trouwens niet hoog werd geschat – dan om de sociale ideeën die erachter schuilgingen. Vanuit katholieke hoek werd de uitgave van Bellamy aangegrepen om de socialisten aan te vallen. Fundamentele kritiek was het niet, louter tirades tegen het collectivisme en de morele verloedering die daarvan het gevolg is, net zoals toen de Vlaamse socialisten in 1891 *De Vrouw* van Bebel uitgaven. Het meest opmerkelijke pamflet in dit opzicht werd geschreven door Arthur Verhaegen: *Het Jaar 2000, of de Socialisten in Werking door Ed. Bellamy. Uittreksels en Bemerkingen*⁽²¹⁾.

Ver van theoretische lectuur was *In het jaar 2000* bij de arbeiders vooral populair omdat het voldeed aan wat de historicus Guy Vanschoenbeek omschreef als een 'concreet-utopische' behoefte. De arbeidersbeweging speelde hierop in door de arbeiders een gouden toekomst voor te schotelen. Vooral de propagandisten van de coöperatie propagandeerden de "[...] onuitputtelijke diepten van de sa-

menwerkende Hoorn des Overvloeds"⁽²²⁾. Ook via de socialistische beeldcultuur, vooral vóór de Eerste Wereldoorlog, werd voldaan aan deze concreet-utopische behoefte. De allegorische taferelen, die overheersten in de iconografie, gaven een beeld van de toekomstige (socialistische) ideale maatschappij. De beschrijving van de affiche uitgegeven ter gelegenheid van de feestelijke opening van het nieuwe Volkshuis te Vilvoorde in 1910 spreekt voor zich: "*De teekening verbeeldt in de verte een hoek van het panorama van het industrieel Vilvoorden, waarboven de zon daagt. Op het voorplan staat eene sterke Marianne die met lauweren een kloeken arbeider kroont. Eene arbeidersvrouw geeft glimlachend haar zuigeling te voeden onder de bescherming der verpersoonlijking van het socialisme*"⁽²³⁾.

De paradox in heel dit verhaal is dat Bellamy marxisten en socialisten beschouwde als demagogen en verspreiders van geweld en tijdens zijn leven stelde hij alles in het werk om socialisten te weren uit Bellamy Clubs. In de lijn van veel van zijn tijdgenoten was Bellamy ervan overtuigd dat socialisme te veel gericht was naar één klasse en niet gestoeld was op hoge morele principes. Ondanks het feit dat hij zijn held Julian West laat rondlopen in een maatschappij die bol staat van marxistische idealen omschreef hij zijn toekomstvisie als nationalistisch. Bellamy deed dit bewust: "*To escape the prejudicial associations with the word 'socialism': 'the red flag', 'sexual novelties', and an 'abusive tone about God and religion'*"⁽²⁴⁾. Ook in *Looking Backward* haalt hij sterk uit naar de 'volgelingen van de roode vlag' die niets te maken hadden met de totstandkoming van de nieuwe toekomststaat: "*Geene historische overheid tegenwoordig twijfelt er aan dat zij betaald werden door de groote monopolies om de roode vlag te zwaaien, en te spreken over brand-*

stichting, plundering en menschen in de lucht laten vliegen, ten einde, door de vreesachtigen te doen schrikken, alle werkelijke hervormingen af te keeren"⁽²⁵⁾. Als religieus moralist was het zijn wens dat er een paradijs op aarde zou komen waar alle mensen gelijk zijn en zouden leven volgens hoge morele normen. De politieke oplossing zou er echter pas komen met een nationale partij die consequent de maatschappij zou nationaliseren om op die manier aan iedereen economische welvaart te geven. Bellamy zag de nationale staat als de basis van zijn utopische maatschappij omdat de gelijkheid al zat ingebakken in de Amerikaanse grondwet die stelt dat iedereen recht heeft op 'life, liberty, and the pursuit of happiness'.

Bellamy vandaag

Veel van de politieke bewegingen, geïnspireerd door Bellamy, overleefden de schrijver niet lang. Slechts enkele Bellamy-adepten zijn tot op vandaag verenigd in de Internationale Bellamy Vereniging die gevestigd is in Nederland. Als roman is *Looking Backward*, de vele herdrukken bewijzen dit, vooral in de Angelsaksische landen nooit uit de belangstelling verdwenen. En met de millenniumheisa kende de interesse voor Bellamy en zijn roman - als vanzelfsprekend - een opleving.

Het meest concrete bewijs van Bellamy's invloed tot op vandaag vindt men terug in de sociale woningbouw. In *Looking Backward* wordt Boston in het jaar 2000 beschreven als: "Aan mijne voeten lag eene groote stad. Mijlen ver strekten zich breede straten, overschaduwde door boomen en omzoomd met fraaie gebouwen, meestal niet in lange reeksen maar in grootere of kleinere groepen, in alle richtingen uit. Elk gedeelte bevatte groote open pleinen met vele boomen, waartusschen stand-

beelden schitterden en fonteinen in de late najaarszon. Openbare gebouwen van reusachtige afmetingen en eene grootsche bouworde, zonder voorbeeld in mijn tijd, verhieven hunne statige lijnen aan alle kanten. Zekerlijk had ik nooit deze stad gezien of eene andere dergelijke"⁽²⁶⁾. Hiermee ging Bellamy, als kind van zijn tijd, mee in de hernieuwde belangstelling voor het classicisme die het gevolg was van de archeologische ontdekkingen op het einde van de negentiende eeuw. Net als andere utopische romanciers transponeerde hij zijn sociale idealen op een ideale droomstad: "[...] d'architecture néo-classique, [...] une cité-jardin, industrialisée, équipée d'éclairage électrique et de moyens de locomotion perfectionnés"⁽²⁷⁾. Andere bekende voorbeelden hiervan zijn *Sur la pierre blanche* van Anatole France (1898) en William Morris' *News from Nowhere* (1891) dat hij schreef als reactie tegen het hoogtechnologisch paradijs van Bellamy⁽²⁸⁾. Maar geen van deze romans was zo invloedrijk als *Looking Backward* die, tot ver in de twintigste eeuw, sociale hervormers en urbanisten inspireerde. Bellamy's visie van Boston in het jaar 2000 als een 'garden city' leidde tot de ontwikkeling van de Britse 'New Towns'-beweging, die op haar beurt de Amerikaanse urbanisten inspireerde. Franklin D. Roosevelt erkende de invloed van Bellamy op de planning van de 'New Deal-Towns' in de Verenigde Staten.

Wat de concrete verwezenlijking van Bellamy's toekomstbeeld betreft moet ik het laten bij de eindconclusie van De Laveleye uit 1890: "Wat den droom van Bellamy betreft, hij zal altijd, ik vrees het, eene utopie blijven, ten ware het menschelijke hart zich volledig vervormde"⁽²⁹⁾. Honderd jaar later - vrees ik ook - is hier weinig aan toe te voegen. Om te eindigen met een positieve noot kan men stellen dat van Georges Orwels nihilistisch toekomstbeeld in 1984 ook weinig is in huis gekomen.

- (1) *Le Socialiste*, 11-18.05.1913.
- (2) Toen de Deen Nexö werkte als metsler bij de bouw van – nota bene – een kerk, ontmoette hij een Duitse glazenmaker, over wie hij schreef: "Er schnitt das bunte Glas zu und fasste die Glasstücke in Blei, oder er stand oben auf seiner Leiter und arbeitete, dass ihm der Schweiss vom Gesicht triefte. Dabei plauderte er mit mir, piff die internationale, hielt mir sozialistische Vorträge und trank Bier": M. ZIMMERING, *Martin Andersen Nexö. Ein Lebensbild*. Berlin, s.e., 1963, p. 14.
- (3) E. BELLAMY, *Honderd jaar later. Sociaal roman*, Gent: Volksdrukkerij, 1909, p. 81.
- (4) E. BELLAMY, *Honderd jaar later [...]*, pp. 120-121.
- (5) E. BELLAMY, *Honderd jaar later [...]*, p. 133.
- (6) E. BELLAMY, *Honderd jaar later [...]*, p. 238.
- (7) E. BELLAMY, *Honderd jaar later [...]*, p. 303.
- (8) E. BELLAMY, *Honderd jaar later [...]*, p. 309.
- (9) S.E. BOWMAN (red.), *Edward Bellamy Abroad. An American Prophet's Influence*, New York: Twayne Publishers, p. 55.
- (10) M. KAZIN, *The Populist Persuasion. An American History*, New York: Basis Books, pp. 27-46.
- (11) "I pledge allegiance to the flag of the United States of America for wich it stands – one nation indivisible under God – with liberty and justice for all." J. W. BAER, *The Strange Origin of the Pledge of Allegiance*. In: *Propaganda Review*, zomer 89, internet editie.
- (12) S. E. BOWMAN (red.), *Edward Bellamy [...]*, p. 50.
- (13) S. ASKOLDOVA, *Über die Ereignisse in Chicago 1886*, Moskau: APN-Verlag, 1986.
- (14) E. BELLAMY, *Honderd jaar later [...]*, p. 19.
- (15) Wie meer wenst te weten over de internationale invloed van Bellamy kan terecht bij S. E. BOWMAN, (red.), *Edward Bellamy [...]*.
- (16) S. E. BOWMAN (red.), *Edward Bellamy [...]*, p. 431-433.
- (17) *Meer bepaald voor Duitsland werd de invloed van Bellamy op de socialistische arbeidersbeweging in detail bestudeerd door F. X. RIEDERER, Edward Bellamy's utopischer Sozialismus und sein Einfluss auf das sozialistische Denken in Deutschland*, Munchen: Mikropedie, 1961.
- (18) F. X. RIEDERER, *The German Acceptance and Reaction*. In: S. E. BOWMAN (red.), *Edward Bellamy [...]*, p. 195.
- (19) A. NIKOLJUKIN, *A Little-Known Story: Bellamy in Russia*. In: S. E. BOWMAN (red.), *Edward Bellamy [...]*, p. 71.
- (20) P. MICHEL, *The Catholic, Liberal Attacks in Belgium*. In: S. E. BOWMAN (red.), *Edward Bellamy [...]*, pp. 305-323.
- (21) A. VERHAEGEN, *Het Jaar 2000, of de Socialisten in Werking, door Ed. Bellamy; Uittreksels en Bemerkingen*, Brussel: Anti-socialistische Propaganda Bibliotheek, Propagandacomiteit der Katholieke Pers, nr. 12, s.d.
- (22) G. VANSCHOENBEEK, *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen. 'Le Monde socialiste gantois' en de Gentse socialisten vóór de Eerste Wereldoorlog. Deel III: De Wereld volgens Vooruit*, Gent: RUG, doctoraalscriptie, 1992, pp. 443-444.
- (23) *Vooruit*, 19.03.1910.
- (24) S. E. BOWMAN (red.), *Edward Bellamy [...]*, p. 31.
- (25) E. BELLAMY, *Honderd jaar later [...]*, p. 230-231.
- (26) E. BELLAMY, *Honderd jaar later [...]*, p. 31.
- (27) P. DE MONCAN, *Villes rêvées*, Boulogne: Les Editions du Mécène, 1998, p. 91.
- (28) S. COOTE, *William Morris his Life and Work*, Gloucestershire: Alan Sutton, p. 183.
- (29) P. GEIREGAT, *Maatschappelijke vraagstukken. Gedachten, ontleend aan Edw. Bellamy; Em. De Laveley en Ch. Richet*, Gent: J. Vuylsteke, 1993, p. 77 (Uitgave Willems Fonds nr. 131).